

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Проблема оптимального визначення особистістю свого професійного майбутнього є кардинально важливою як для кожної конкретної людини, так і для всього суспільства в цілому. Робота у відповідності зі своїми здібностями й можливостями приносить людині задоволення від вкладеної праці, а суспільству дає професіонала високого класу й, як наслідок, високу економічну віддачу від його трудової діяльності. Значимість цієї проблеми традиційно високо оцінювалася в економічно розвинених країнах, де інвестиції в розвиток так званого людського капіталу є традиційною практикою й розглядаються як один з провідних засобів підвищення конкурентоздатності національних економік.

Ринкові відносини ставлять людину в умови конкуренції на ринку праці, що породжує необхідність її постійного професійного вдосконалення, підвищення кваліфікації, а також зміни професії. Удосконалюватися ж бажано в тій сфері професійної діяльності, яка відповідає психофізіологічним особливостям людини, оскільки в цьому випадку вона зможе домогтися найкращих економічних результатів і мінімізувати ризики психологічних криз, пов'язаних з незадоволеністю змістом і результатами своєї праці.

Розвиток науково-технічного прогресу та становлення інформаційного суспільства обумовлює появу нових товарів та послуг, виробництво яких потребує нових професій. Одночасно значна кількість професій поступово зникає. Впродовж свого трудового життя людина в умовах ринкової економіки та глобалізації ринку, зокрема ринку праці, має перманентно підвищувати свій професійний рівень, змінювати види професійної діяльності. За такого підходу процес підготовки особистості до вибору професії й її супровід впродовж усього її економічно активного життя, що може припускати й зміну професії, повинен мати адекватне психолого-педагогічне забезпечення. Одним із засобів розв'язання цієї соціально-економічної проблеми є професійна орієнтація. В свою чергу, основною метою професійної орієнтації є підготовка особистості до професійного самовизначення.

В умовах соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні, та її прискореної інтеграції до світового економічного простору виникла необхідність визначення форм та методів активізації професійного самовизначення учнівської молоді, оскільки раніше розроблені теоретичні та практичні підходи до вирішення проблеми підготовки молоді до вибору професії не узгоджуються із вимогами, які сьогодні та у перспективі ставляться суспільством перед освітніми інституціями в плані підготовки їх випускників до трудової діяльності. Одним із шляхів подолання протиріччя між застарілим досвідом і вимогами сьогодення є впровадження у навчально-виховний процес навчальних закладів педагогічних технологій, зокрема технологій активізації професійного самовизначення особистості.

Технологію, в загальному розумінні цього терміну, можна визначити як сукупність (систему) знань про прийоми і засоби, за допомогою яких досягається запланованого результату у якомусь конкретному виді практичної діяльності. Зрозуміло, що педагогічні технології не можуть бути чимось принципово новим по суті у порівнянні з іншими технологіями. Як і будь-які інші технології, вони мають свої специфічні особливості, детерміновані методами та засобами, які в них використовуються, та об'єктом, на які вони впливають. Їхня специфіка зокрема проявляється у наявності навчального та виховного компонентів, які не дозволяють зі стовідсотковою ймовірністю прогнозувати успішність їх застосування у практиці роботи навчального закладу.

Проблеми розвитку теорії педагогічних технологій знайшли своє відображення у працях В. Беспалько, І. Зязюна, Т. Ільїної, І. Лернера, М. Нікандрова, С. Сисоєвої,

В. Сластьоніна, Н. Талізінї та інших авторів. Слід зазначити, що переважна частина досліджень цієї проблеми присвячено дидактичним, а не виховним технологіям. У контексті проблеми підготовки особистості до професійного самовизначення, яка є насамперед проблемою виховною, оптимальним є визначення виховної педагогічної технології, сформульоване І. Бехом. Відповідно до визначення під виховною технологією розуміються виховні методи, що ґрунтуються не на механізмах зовнішнього підкріплення (заохочення та покарання), а на рефлексивно-вольових механізмах особистості [1, с 169]. З точки зору можливості технологізації процесу професійного самовизначення особистості на особливу увагу заслуговують методи підготовки учнівської молоді до вибору професії, які були розроблені Є. Клімовим (Росія), Д. Голандом (США) та С. Фукуямою (Японія).

Метод підготовки до обґрунтованого вибору професії, які обґрунтував С.Фукуяма, базується на теоретичних положеннях щодо оцінки здатності людини до вибору професії. При його розробці автор виходив з положення про те, що основною метою профорієнтаційної роботи в школі є розвиток в учнів здатності до усвідомленого вибору майбутньої професії, яка розвивається у школяра в процесі самоаналізу, аналізу професій та здійснення професійних проб [5].

Під самоаналізом С. Фукуяма розумів вивчення особистістю особливостей власного характеру, вмінь, навичок, інтелектуальних здібностей, фізичного розвитку тощо. Ця діяльність реалізується в процесі взаємодії учня та педагогічних працівників (вчителів, викладачів, профконсультантів, психологів тощо) із застосуванням самоспостережень, педагогічних спостережень, тестів і таке інше.

На наступному етапі, вважаючи, що молода людина володіє достатньо повною та розгорнутою інформацією про себе, центр ваги профорієнтаційної роботи переноситься на її ознайомлення зі світом професій. При цьому, вважав С Фукуяма, основна увага повинна приділятися аналізу умов та соціально-економічних характеристик праці. Основними джерелами набуття такої інформації є відповідні навчальні курси, самоосвіта, спостереження, екскурсії, засоби масової інформації та ін.

З точки зору професійного самовизначення як процесу, найбільш розробленим та деталізованим С Фукуямою в плані технологізації є третій етап — професійні проби. Основна мета їх здійснення полягає у наданні учневі практичного досвіду роботи за певним фахом та співставленні характеру даної праці із здатностями, можливостями, уміннями школяра. При цьому реалізація проби за певною групою професій повинна бути забезпечена в індивідуальному порядку для кожного учня. Слід зауважити, що середня освіта Японії була зорієнтована на створення для учнів можливості здійснювати проби за 16 різноманітними напрямками професійної діяльності. Для проведення професійних проб до навчальних планів шкіл, крім занять з трудового навчання, включено різноманітні факультативні курси [4].

Аналіз особливостей організації навчально-виховного процесу в школах України показав, що в них відсутні організаційно-педагогічні передумови, необхідні для масового впровадження методики С. Фукуяма у повному обсязі. Перш за все це обумовлено відсутністю належної організаційно-педагогічної інфраструктури, насамперед матеріально-технічної бази, необхідної для проведення професійних проб. Крім того, активне згортання системи трудової підготовки школярів в Україні взагалі ставить під сумнів можливість впровадження методики С Фукуяма до практики роботи вітчизняної школи.

Слід зазначити, що реалізація методики С. Фукуяма передбачає постійну та жорстко структуровану спільну діяльність учня та педагога. Розроблена Джоном Голандом методика підготовки особистості до вибору майбутньої професії базується переважно на самостійній пізнавальній активності учня та його самоаналізі.

Основною складовою частиною методу активізації професійного самовизначення учнів за Д. Голандом є методика оцінки так званого самоспрямовуючого пошуку [2], кінцевим результатом роботи за якою є визначення учнем свого узагальненого особистісного коду. Згаданий метод базується на використанні тестів, спрямованих на визначення професійних прагнень, видів діяльності, яким оптант надає перевагу, професійних

властивостей, притаманних школяреві та професій, які його приваблюють.

Згідно з методикою самоспрямовуючого пошуку учень на основі одержаних результатів за допомогою узагальненого тесту самооцінки визначає індивідуальний узагальнений код. Цей код складається з трьох літер, які відповідають типам особистості і показують, до яких з них в найбільшому ступені є близькою особистість учня. Учні, визначивши власний узагальнений код, за допомогою покажчика професій, який додається до методики Д. Голанда, визначають групу спеціальностей, які найбільшою мірою повинні відповідати їх професійним інтересам та уподобанням, особливостям особистості тощо. Покажчик професій містить назви близько 1000 найбільш поширених професій, які впорядковані за трилітерними кодами

Після того, як учень ознайомився з переліком професій, код яких повністю збігався з його особистісним кодом, йому пропонується знайти професії, коди яких є комбінацією літер, що складають узагальнений код оптанта. Після цього йому пропонується виписати професії, які його зацікавили, та порівняти їх з професією (або професіями), яку він обрав до роботи за даною методикою. Оптимальним є варіант, коли код раніше обраної професії повністю збігається або є близьким до узагальненого коду учня. Далі школяру пропонується повернутися до покажчика професій або іншої відповідної літератури та визначити, яку потрібно отримати освіту або пройти інший вид фахової підготовки для оволодіння визначеною професією, визначити фізіологічні обмеження або обмеження за станом здоров'я, які можуть вплинути на можливість опанування нею. Цей етап роботи школяр виконує самостійно або звертається за порадою до профконсультанта.

На наступному етапі вибору професії учневі пропонується поспілкуватися з її представниками та, при можливості, отримати практичний досвід праці за обраною спеціальністю. На завершення роботи за методикою Д. Голанда учневі пропонується обговорити свій вибір з батьками, друзями, педагогами тощо [6].

Якщо порівнювати технології професійного самовизначення, що базуються на алгоритмах, розроблених С. Фукуямою та Д. Голандом, то перша відрізняється чітким визначенням та розмежуванням дій учня та педагога. Алгоритм дій оптанта за методикою Д. Голанда є достатньо чітким, але завдання та дії педагога на кожному етапі її реалізації не є конкретизованими. Проте, як зазначалося вище, внаслідок труднощів з організації професійних проб учнів, методика С. Фукуями навряд може бути реалізованою в українських школах. Менш структурована та алгоритмізована методика Д. Голанда, після її доопрацювання з урахуванням соціокультурних та професійних особливостей нашої країни, може використовуватися в школах України. Для цього зокрема було приведено у відповідність до діючого в Україні класифікатора професій покажчик професій Д. Голанда.

Досить близькою до рівня технологізації є методика побудови особистого професійного плану, запропонована Є. Клімовим [3]. До числа факторів, що впливають на вибір професії, автором віднесено такі: схильність до певного виду професійної діяльності; врахування позиції батьків; врахування позиції друзів; врахування потреби суспільства в професії, що обирається; рівень інформованості про світ професій; відповідність вибору рівню домагань школяра; врахування можливості реалізувати вибір професії; наявність особистого професійного плану як програми дій з реалізації відповідних планів. Перелічені вище фактори утворюють так званий «восьмикутник основних факторів вибору професії». В ідеальному варіанті особистий професійний план має розроблятися з урахуванням всіх його складових.

Принагідно зауважимо, що на відміну від алгоритмів вибору професії, розроблених С. Фукуямою та Д. Голандом, Є. Клімовим запропонована лише орієнтовна схема цього процесу. В ній недостатньо чітко визначено дії педагогічного персоналу в плані надання допомоги оптанту у виборі професії, не є структурованою і діяльність учня при розробці особистого професійного плану, проте досить детально окреслені результати його реалізації [3].

Нижче наведена послідовність дій, результатом виконання яких, як вважав дослідник,

повинен стати вибір (або підтвердження правильності вибору) учнем певної професії.

Перший крок в ухваленні рішення про вибір професії полягає в упорядкуванні загальних знань щодо світу професій, включаючи знання про основні вимоги, що ставляться професіями до особистісних якостей людини.

Наступний етап передбачає створення ситуації вибору професії. При цьому учневі необхідно виділити можливості і обмеження, обумовлені особливостями обставин в родині (позиція сім'ї); впливом товаришів, однокласників (позиція товаришів); позицією школи щодо професійного майбутнього конкретного учня. Так само необхідно виділити можливості й обмеження, обумовлені особистісними якостями учня. Інакше кажучи, йому потрібно проаналізувати власні спроможності, схильності та рівень домагань.

Для уточнення професійного вибору учневі потрібно визначити формулу найбільш оптимальної для нього професії. Оскільки формула є загальною вказівкою на предмет, цілі, знаряддя й умови праці, то вона є по суті орієнтиром на певну галузь діяльності, а не на конкретну професію. Тобто «особистій» формулі можуть відповідати декілька спеціальностей. Серед них, вже з урахуванням ситуативних обставин, надалі можна вибирати одну професію. Слід зазначити, що на відміну від розглянутої вище методики Д. Голанда, для методики розробки особистого професійного плану не створено класифікатора професій за їх формулами, що ускладнює визначення вимог, які ставляться професією до людини.

Наступний крок передбачає прийняття рішення про перший крок на шляху освоєння обраної професії, фаху.

Розглянуті вище методи підготовки до професійного самовизначення в принципі можна розглядати як педагогічні технології, проте застосування у навчально-виховному процесі передбачає їх адаптацію до соціоосвітніх особливостей України та пристосування до використання у закладах професійної освіти.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1. : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 280 с
2. Закатнов Д. О., Капустіна О. В. Професійне самовизначення старшокласників: методичний посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 96 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала—М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1996. —400 с.
4. Укке Ю. В. Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 150-157.
5. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 108 с.
6. Holland J. L. You and Your Career. – N.-Y.: Psychological Assessment Resources, Inc., 1994. – 36 p.

АНОТАЦІЇ

Дмитро Закатнов. Технологізація процесу професійного самовизначення учнівської молоді.

Стаття присвячена питанням теорії і практики активізації професійного самовизначення особистості в навчально-виховному процесі. Проаналізовано стан проблеми в педагогічній теорії.

Ключові слова: професійне самовизначення, учнівська молодь, навчально-виховний процес.

Дмитрий Закатнов. Технологизация процесса профессионального самоопределения учащейся молодежи.

Статья посвящена вопросам теории и практики активизации профессионального самоопределения личности в учебно-воспитательном процессе. Проанализировано состояние проблемы в педагогической теории.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, ученическая молодежь, учебно-воспитательный процесс.

Dmitrij Zakatnov. The technology of professional self-determination process of young people.

The article is dedicated to a questions of the theory and practice of activation of professional

self-determination in teaching and educational activity. The state of a problem in the pedagogical theory and in practice is analyzed.

Keywords: professional self-determination, student's young people, educational-educate process.